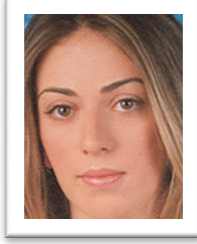

TOPRAK DARBUKA: TARİHÇESİ, YAPIM AŞAMALARI VE BOYUTLARI*

Dr. Esra KARAOL**

ÖZ

Kökleri antik çağlara kadar dayandırılmasına ve günümüze kadar Türk ve dünya müziklerinin tarihsel sürecinde önemli bir rolü olmasına rağmen, darbuka çalgısı ve icrası hakkındaki konular bugüne kadar müzikoloji çalışmaları içerisinde kapsamlı olarak ele alınmamıştır. Tarihsel süreç içerisindeki kültürel değişimler ve uygarlıkların gelişmesine paralel olarak, çalgının ortaya çıkış süreci de değişim göstermiştir. Böylelikle toprak darbuka çalgısının materyali, icra tekniğinin değişimine de etki eden en önemli faktörlerden olmuştur. Çalışmanın kilit noktası toprak darbuka çalgısının tarihsel süreci ile toprak ve hayvan derisinden oluşan doğal materyalinin, çömlekçilikten başlayıp pişmiş bir toprak darbukaya deri çekmeye kadar olan yapım aşamaları ve toprak darbuka ailesinin boyutları ve ölçülerini kapsamaktadır.

Darbuka tarihinin icra tekniklerinde de olduğu gibi, bugüne kadar neredeyse hiçbir yazılı belgeleme olmadan sözlü olarak aktarılmış olduğu tespitinden hareketle, darbuka çalgısının tarihçesi hakkında derin bir araştırmaya rastlanmamıştır. Toprak darbukanın yanı sıra bakır ve döküm darbuka hakkında yapılacak araştırmaların da çalışmaya ayrı bir boyut kazandıracağı düşünülmekle beraber, daha sonraki çalışmalarda yer verilmek üzere bu çalışmaya gerek görüldüğü kadarıyla dâhil edilmiştir.

Bu makale ile darbuka çalgısına ilişkin konuların akademik boyutta tartışmaya açılması amaçlanmıştır. Araştırmada uygulamalı ve kuramsal olarak sosyoloji ve antropolojideki alan araştırması yöntemleri kullanılarak, farklı disiplinlerin bütünleştirici unsurları ile sonuç, tümevarımsal önermelerle çalışma bulgularının kavramsal yapısını oluşturmuştur.

Anahtar Kelime: Toprak darbuka, müzik, çalgı, çömlek.

* “Mısırlı Ahmet: Toprak darbuka tekniği ve icra analizi” başlıklı doktora tez çalışmasından hazırlanmıştır.

** ekaraol@gmail.com

THE CLAY DARBUKA: ITS CONDENSED HISTORY, PHASES OF PRODUCTION AND VARIOUS SIZES

ABSTRACT

The oldest known instrument samples are thought to belong to Mesopotamia in 4000 BC. Of these instruments, drums constitute a majority of them. All of these instruments, from past to present, belonging to the percussion family, the drums of Anatolia (approximately up until Babel civilization of 1100 BC), Central Asia, Eastern Europe and Northern Africa BC are considered to be the ancestors of the goblet drum. There are some drums that have the distinct goblet shape which date back to the prehistoric Mesopotamian instruments that could be considered prototypes. The drums are assumed to have been used in the Hittite period, yet it has been documented that it belongs to previous eras. The archeological remnants of the Assyrian colonial period shed light to the possibility that the roots of the clay darbuka date back to 1700 BC. The evolution process of the clay darbuka varies with the parallel to cultural changes and development of civilizations in the historical process. Its form, used only in Arab countries before, has been widely used in Turkey because of musical influences since the 1980s. This study is about the clay darbuka, the historical background of the instrument and its phases of production. It is significant not only for musicology, but also its related disciplines in that it brings forward several topics. Since the darbuka has been ignored, due to various reasons, despite its outstanding role in both Turkish and world music history, there has been little to no in-depth academic research.

Keyword: Clay darbuka, music, musical instrument, clay.

GİRİŞ

Darbuka özellikle Türk müzik tarihinde bir şekilde hep var olmuş bir çalgı olmasına rağmen, uzun yıllarca gerek halk tarafından, gerekse özellikle akademik müzik çevrelerince adeta göz ardı edilmiş ve hatta küçümsenmiştir. Çalgının evrim süreci tarihin akışıyla beraber uygarlıkların gelişimi ve geçirdikleri kültürel değişimlere paralel olarak ilerleme göstermiştir. Toprak darbuka çalgısının formu önceleri sadece Arap ülkelerinde görülmüş olmakla birlikte, 1980’li yıllardan bu yana dönemin müzikal etkilerinin altında kalan Türkiye’de de yoğun

olarak görülmektedir. Hakkındaki pek çok konunun aydınlığa kavuşturulmasıyla, müzikoloji çalışmaları içerisinde darbuka çalgısına dair konuların akademik anlamda yeni bir alan oluşturmasının gerekliliği dolayısıyla bu çalışma, Türkiye’de özellikle toprak darbuka çalgısının sosyal statüsünde gözlemlenen değişimi ifade etmeye çalışmaktadır.

Çalgının antik çağlardan günümüze çeşitli uygarlıklara yayılma ve şekil değiştirmesiyle beraber, isimlendirilmesinden, kullanım alanlarındaki konumuna kadar değiştiği tespit edilmiştir. Ancak bütün bunlara rağmen, tarihsel süreç içerisindeki yolculuğu ciddi anlamda ele alınıp incelenemediğinden, çoğunlukla yabancı olan çeşitli kaynaklarda kısaca bahsedilmek suretiyle yapılan dikkat edilmesi gereken tanımlayıcı alıntılar doğrultusunda ve mantık çerçevesinde genişletilerek kronolojik bir genel bakışla darbuka tarihçesi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tarihçe oluşturulurken, ayrıntılar daha fazla anlam kazanmış ve olaylardaki ardıllık ve düzen daha iyi kavranmıştır. Görüşler çalışma ilerledikçe biçimlenmiş ve elde edilen bilgiler arttıkça da gelişme göstermiştir. Dağınık bilgileri bir araya getirerek kurgulanan geçmiş, itici bir güç olarak fikirleri geliştirmiş ve çıkış noktası; günümüze kadar gelebilmiş kanıtlardan, geçmişle ilgili olabildiğince tam bir görüş açısı oluşturmak olmuştur. Bu tespitler doğrultusunda, odak nokta olan toprak darbuka konusuna yön verilmiş ve yapım aşamaları üzerine yoğunlaşmıştır.

Bu vesile ile toprak darbukanın hammaddesi olan kil ve çömlekçilikten başlayıp, deri çekiminden çeşitli boyutlarda çalgı halini almasına kadar geçilen aşamalar tek tek düzenlenmiştir. Yine henüz herhangi bir kaynakta bütün aşamalarına rastlanmamış bu teknik bilgiler hakkında, çalgı yapımcılarıyla yapılan görüşmelerde bilgi alış verişi yapma fırsatı bulunmuş, yapılan görüşmelerde elde edilen kayıtlardan çözümlenen tüm bilgi ve değerlendirmeler ise bu bağlamda analiz edilmiştir.

1. DARBUKA TARİHÇESİ

Bilinen en eski çalgı örneklerinin M.Ö. 4000’lerde Mezopotamya’ya ait olduğu düşünülmektedir. İnsanlığın sesini kullanarak keşfettiği ilk müzik örneklerinden sonra ritim unsurunun da varlığını saptadığı ilk çalgılarından olan davul, farklı boyutlarda ağaçtan yapılmış, yuvarlak kasnaklarının her iki yüzüne kalın hayvan derileri gerilerek oluşturulmuş vurmali bir çalgıdır (Dinçol, 1999: passim). Birçok farklı kültürde kilden yapılmış olduğu halen görülmektedir. Özellikle Ön Asya ve Anadolu’nun yanı sıra Orta ve Güney Amerika,

Afrika ve Avustralya kıtalarında da vurmali çalgıların yapımında kil kullanıldığı bilinmektedir. Bu bağlamda, bilinen en eski çalgıların önemli bir bölümünü vurmali çalgılar ailesi oluşturmaktadır. Çeşitli kaynaklardan Dionysos tragedyasında davul, dümbelek ve tefin Manisa-Sardes yöresindeki Dionysos törenleri sırasında kullanılan Anadolu kaynaklı çalgılar olduğu anlaşılmaktadır. Dionysos, Hintlilere ziller ve dümbelekler çalarak diğer ilahları kutlamasını bizzat öğretmiştir. Değişik kaynaklardan edinilen bilgiye göre tembeller için bugün söylenen “malak gibi yatıyor” sözünün aslı da “balak gibi yatıyor”dur. Balak, Sümer tapınaklarındaki törenlerde kullanılan, yerinden kıpırdatılması çok zor olan ve devasa büyüklükte bir davuldur. Du-balak kelimesi, bugün dilimizde “dümbelek” olarak yaşamaktadır. Dolayısıyla davul, dümbelek Asya bölgesinin törelerindedir. (Eskiden Anadolu’ya Asya dendiği, sonra tüm anakaranın bu adı aldığı ve Anadolu’ya “Küçük Asya” (*Asia Minor*) denildiği bilinmektedir.)

Geçmişten günümüze kadar vurmali ailesine dâhil olduğu bilinen tüm çalgılar gibi, darbukanın ataları için de M.Ö. dönemlerde Anadolu (yaklaşık M.Ö. 1100 Babil uygarlığına kadar), Orta Asya, Doğu Avrupa ve Kuzey Afrika uygarlıklarındaki davullar kabul edilmektedir. Orta Doğu ve Doğu Avrupa’da darbukanın yayılması itici bir güç olarak Romanların sayesinde. Tarih öncesinde geniş davullar ve Mezopotamya’nın çalgıları arasında da kadeh davulun ilk örnekleri sayılabilecek davullar M.Ö. çeşitli dönem yazıtlarında da kadeh şeklinde resmedilmiştir. Darbukanın kökleri antik çağlara dayanır. Bohemya’da (eski Çekoslovakya bölgesi) M.Ö. kalma iki büyük boy kil tabanlı kadeh şekilli davul bulunmuştur ve bu davulların ilginç bir özelliği de derinin klavyeye geçiriliş şeklidir. Davulun klavyesinin dış kenarına yine kille yapılmış çıkıntılarla hayvan derisi ya çengellenmiş, ya tutturulmuş ya da sarmalanmıştır ve/veya davulun baş kısmı gövdeyle ya kaynaştırılmış, ya sicimle bağlanmış ya da yapıştırılmıştır. “Benzer bir teknik günümüzde bile Afrika ve başka bazı yerlerde ağaçtan yapılmış vurmali’lerde de görülebilir” (Hall, 2006: 32). Kuzey Afrika davullarından olan, kadeh şeklindeki (*goblet drum*) kategoriye giren darbuka, esasen konuşan davul (*talking drum*) olarak bilinen *dunun* ve *djembenin* de dâhil olduğu aileden olan Afrika davullarının bir üyesidir. Bu çalgılar çölü aşip Akdeniz kıyısının mağrip denilen Kuzey Afrika ülkeleri Fas, Tunus, Libya ve Cezayir’i kapsayan bölgesine geldiğinde, kadeh görümlü yapıları değişerek vazo görünümüne bürünürler. Gövde biçimi ve genel yüksekliği (14 ile 46 cm. arası değişen) oldukça çeşitlilik göstermelerine karşın, hepsi kilden yapılmış kadeh

şeklinde boş bir gövde özelliğini taşır. Bu küçük model Araplar tarafından bilinir ve yaygınlaştırılır. Batı Avrupa’da soyu tükenmiş olan bu davul bugün İslam dünyasının başlıca davuludur. Kuzey Afrika ve Yakın Doğu’nun, Fas’tan İran’a, hatta Bulgaristan kadar kuzeye, değişen isimlerle anılan modern darbukası metalden ya da topraktan yapılır. Seramik kadeh şeklinli davullar (toprak darbukalar) Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da son derece popülerdir. Tunus’ta yüksek ısıda pişmesi dolayısıyla toprak kısmı daha sert olan ve üzerine genellikle deve derisi gerilen ve ölçüleri ileride anlatılacak olan solo darbukaya göre 3 ila 5 cm. daha küçük olduğundan “findık darbuka” olarak bilinen çalgılar da seramik ve kadeh şeklindeki darbukaya örnektir.

Orta Doğu dışında da kadeh şeklinli davullar görülür ancak bunlar kilden ziyade genelde ahşap veya metalden yapılmıştır. Şartlara göre değişen malzemelerle beraber doğal olarak icra teknikleri de değişime uğramıştır. Sosyal statüsü, tarihsel ve kültürlerarası kullanımı, farklı halkların elinde kültürel bir paylaşım içinde, çok kültürlü bir karaktere sahip çoğulcu bir perspektif ile bütün bu etkileşimlerin çok geniş bir zaman sürecini kapsaması kültürel haritasının çıkarılmasını zorlaştırmaktadır. Müziği oluşturan temel unsurlardan biri olan ritmik yapı üzerine yoğunlaşırken de icra kayıtları icracıya göre değiştiğinden, standart kalıplar üretmekten ziyade bu yorum farklılıklarını tavır ve üslup zenginliği olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Darbuka, Arapça konuşulan ülkelerdeki *darbukka* (bazen *darabukka*)’nın modern Türkçesidir. Osmanlı Türkçesindeki darbe kelimesi ve darb etmek eyleminden (Arapçadaki darb’dan gelir) geldiği düşünülmektedir ancak bu kelime Arapçada çok eski bir kelime olarak gözükmemekte ve Mısır’da güncel olarak kullanılmasına rağmen, yabancı bir kelime olarak kabul edilmektedir. Arapça *darba*’dan türemiş olması da ayrıca daha olası gözükmektedir. “Kabaca parmaklarla deriye vurarak çalındığı açıklanan darbukada, bu ‘vurma’ eylemi Arapçada ‘darba’ yani sürekli tekrarlanan darbeler anlamına gelir” (Thomas, 2009: 48). “Çeşitli kaynaklarda dünbek, dümbelek, dönbet, tömbelek, deblek¹, deplek, dübek gibi isimlerle ve Azerilerde darbeki, debulak şeklinde isimlendirilmiştir” (Özalp, 2000: 161).

¹ Anadolu halkı tarafından yemekli toplantılarda çalınan vurmali çalgıya “deblek” denmektedir. Kütahya yöresinde çoğunlukla kadın düğün, kına vs. eğlence toplantılarında tercih edildiği bilinen pişmiş topraktan seramik çini işlemeli “Cuma debleği” çalgı kimliğinin yanı sıra, toplumsal bir anlatım olarak “arzu edilmeyen, adaba, genel toplum yaşayış kurallarına uymayan bir hareket/davranış bozukluğu veya gereksiz söze karşı söylenen bir deyim olarak da halk arasında ‘cuma debleği çalmamış’ şeklinde kullanılmaktadır. (Dr. Ayhan Sarı)

Farmer'ın belirttiğine göre, Dümbelek ve (ku)dümbelek gibi bazı modern Türkçe isimler de Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde genel adı metal gövdeli davul/timbal/kös (*kettle drum*) olarak ortaya çıkan dunbalak'ı anımsatır ve Evliya Çelebi özellikle çömlek dümbeleğinden (çömlek timbalden) bahseder. Çömlek şeklinin ilk kez Mısır'da kullanıldığı Evliya Çelebi tarafından kaydedilmiştir. (Age) “Çömlek dümbeleği Mısır'da icat edilmiş olup, Mekte'ye giden Mahmil alayında çalınır. Topraktan yapılan bu çalgıya; günümüzde Türkler davul ile beraber bir tip nakkare'ye dümbelek adını veriyorlar.”² (Farmer, 1999: 16-7) Örneğin İstanbul'da çoğunlukla konserlerde bakır kaplama darbukalar kullanılsa da, şekil 1'de görülen köy müzisyenlerinin kullandığı dümbeleklerin çömlek türleri, Doğu Karadeniz sahil bölgesi haricinde,³ özellikle orta Anadolu olmak üzere tüm Türkiye'de yerel zanaatkârlar tarafından yapılırlar. Bunlar neredeyse her çömlekçi dükkânında, özellikle Suriye sınır bölgesinde bol miktarda bulunabilir.

Şekil 1. Dümbelek (Türkiye)

² Dümbelek=Dunbalak: Çocukların kullandığı, bakır (yahut pirinç ve bronzdan), veya topraktan küçük davul. Çoğu yörede kadın [ve çocuk] çalgısı olarak değerlendirilmiştir (Özalp, 2000: 161).

³ Türkiye'de darbuka kullanımının yaygınlaşmasıyla Trabzon şehir merkezinde kendiliğinden gelenekselleşen ve kadınların kendi aralarında çeşitli eğlencelerde güğümdibi çalmalarıyla oluşmuş bir tavır gelişmiştir. Bu tavırda vuruşlar son derece sade ve kalıp şeklinde olup, nüanslar ve velveleli çalma gözlenmemiştir. (Dr. Abdullah Akat)

1.1. Bakır Darbukadan Toprak Darbukaya

Önceleri darbuka Türkiye’de de çamur haline getirilmiş ıslak toprak (kil) kullanılarak üretilirken; giderek bakır, alüminyum ve pirinç gibi metal alaşımlar kullanılarak yapılanlarla tanınmıştır. Bu yüzden Türk darbukası diye bilinen darbuka da bakır darbukadır. Toprak darbukalardan esinlenilerek yapıldığı bilinmektedir. Mısır’a özgü dümbek veya darbuka muhtemelen Arap davullarının en yaygın biçimidir. Dümbekler (nam-ı diğer darbuka, dümbelek, tabla) Orta Doğu, Kuzey Afrika, Türkiye, Yunanistan ile Balkanlardan gelir ve bölgeye göre üretim ve teknikte ufak tefek değişiklikler gösterir. Günümüzde *djembeden* daha hafif olması ve gösterişli parmak tekniği potansiyeliyle vurmalı çalgı topluluklarında dünya çapında bir popüleriteye sahiptir. Türkiye’de de Mısır’a özgü davulların görünüşü kopyalanır. Döküm darbukaların tasarımı parmak hareketleri için daha uygundur, Mısır’a özgü olanlar genellikle Türkiye’dekilerden tını ve çalınabilirlik açısından daha kabardır.

“Darbuka, Türk musikisinde 16. yüzyıl sonuna kadar kullanılan çalgılar arasındadır. İstanbul piyasa musikisinde ise, 1930’lu yıllardan itibaren oldukça yaygınlaşmış bir çalgıdır” (Özalp, 2000: 161). Bakır darbuka profesyonel camiada ise ilk kez Hasan Tahsin Parsadan’la tanınmıştır. Cumhuriyet’in ilk (bakır) darbuka icracılarından biri olan Parsadan (1900-1954), kendi imalatı bakır darbukalarla pek çok taş plakta çalmıştır. Aynı zamanda, Türkiye’de ilk mehter takımının hem kurucularından hem de şefi olmuştur. Kendisine öykünen dönemin darbuka icracıları Hüseyin İleri gibi, “pabuç” lakaplı Ahmet Kulik de, Parsadan’ın gevşek ancak çok güzel bir tınıya sahip olduğunu ve kendisine göre günümüz teknolojisinin kaydettiği ilerlemelere rağmen o tonları bulmanın hala çok güç olduğunu belirtir. Parsadan ile beraber İstanbul Radyosu’nun kuruluşunda ilk darbuka sanatçılarından biri de Necdet Gezen’dir.⁴ Bakır darbuka ve fiske tekniği icracılarının son temsilcileri emekli TRT sanatçıları Atilla Mayda, Hüseyin İleri⁵, Güngör Hoşses ve Ahmet Kulik’in görüşleri; “Arap darbukaları fiskeyle çalınmaz. Fiske yani parmak önemlidir. Şimdilerde pança (avuç) ile çalınıyor. Arap darbukaların düm vuruşlarında genişlik yoktur. Onlarda pat (tokat) vardır. O

⁴ Bkz. Haber Türk arşivi - *Düm Tek Darbuka belgeseli*.

⁵ İleri, ilk kez Parsadan’la 1940’larda tanınan darbukayı, 1970’lerde Mesut Cemil TRT’de yasaklamışken, TRT Ankara Radyosu’na sokan ilk TRT sanatçısıdır. İcrasında darbuka yanına yerleştirdiği bateri zilini de bagetle çalmaktadır.

Ayrıca; “çingiraklı [içeriden zilli] olanları da kullanılmıştır.” (Özalp, 2000: 161)

dümde derinlik, ritim yoktur. Bakır darbukanın düümü doyurucudur.” şeklindedir.⁶ Burada bahsi geçen karşılaştırma şöyle açıklanabilir: Şekil 2’de görülen Türk stili bakır darbukada çalınan fiske tekniğinde sol el başparmak ile orta ve/veya yüzük parmak darbukanın üst kenarında şaklatılarak, tok bir ses elde edilir. Bu esnada sol elin avuç içi darbukanın üst kenarını kavramış durumdadır ve fiske yukarı doğru bir hareketle uygulanır. Ancak bazı darbuka icracılarının parmaklarını deriye, aşağı doğru bir hareketle fiske vurduğu da gözlemlenebilir. Neticede bu keskin ton parmakların ivedilikle yukarı (ya da aşağı) hareketiyle üretilir. Bu teknik düm ve tokadın sağ elden alındığı toprak darbukaya göre sağ ve sol el koordinasyonu sağlar. “Böylelikle bugün aslında darbuka icracısı, çaldığı darbukaya göre tokat tonunu iki eliyle de rahatlıkla çıkarabilir” (Thomas, 2009: 50).

Şekil 2. Bakır darbuka (Türkiye)

Günümüzde plastik malzemelerden yapılan döküm darbukaların kasnaklarına, toprak olanlarda görülen nemden ve ısı değişikliklerinden kaynaklanan akort problemlerinin önüne geçmek için, deriyi (suni deri) yerine metal vidalar eklenmiştir. Türkiye’de kullanımı daha da artan toprak (ya da çömlek) darbuka (*clay-drum*) ise Arap darbukasıdır.⁷ Gövdesi kullanıldığı yörenin kültürel yapısına uygun olarak da süslenebilmektedir. Bakır darbuka Türk darbukası, toprak darbuka ise Arap darbukası olarak bilinmekte olup, modernitenin

⁶ Bkz. TRT Türk arşivi - *Burhan Öçal’la Atölye programı*.

⁷ 20. yüzyılda en yaygın olarak kabul gören “Hornbostel-Sachs” çalgı sınıflama sistemine göre membranofon (gerilmiş deri yoluyla ses üreten çalgı).

baskınlığına rağmen eşsizliğini sürdürmeyi başaran, darbukanın en popüler iki çeşididir. İsimlerinin de önermesiyle, Türk darbukası Türkiye’de, Arap darbukası da Arap dünyasında oluşmuştur. Coğrafi farklılıkların dışında, onları birbirinden ayrı tutan başka farklılıklar da vardır. Türk darbukası Arap darbukasından büyük ölçüde ayrılmamasına rağmen, farklılıkları bütünüyle gözden kaçırmamak gerekir. Aslında, bu küçük farklılıklar çoğunlukla farklı bir ses üretmede ve bazen yeni bir müzikal türün oluşumuna öncülük ederek önemli bir rol oynarlar. Türk ve Arap darbuka arasındaki en büyük fiziksel fark, Türk darbukasının büyük bir kontrol ile çalınabilirliğin sınırlarını ortaya koymasıdır. Bununla birlikte, Türk darbukasının tek engeli, suni malzemenin uzun süre çalmada ellere zarar vermesi ve sert kenarlarının hızlı *trill*lere müsaade etmemesidir. Ancak bu teknik Arap darbukada kolayca uygulanabilir. Türk darbukasının en önemli özelliklerinden biri Türkiye’nin zengin müzikal kültürü ile olan yakın ortaklığıdır. Türkiye’nin önemli çalgılarından biri olarak gelişmiştir. Türk darbukasının gövdesi (alüminyuma direnerek) bakırdan yapılır. Bunun yanında, Türk darbukasının kiloda son derece hafif olması da kimilerine göre Arap darbukasının ağırlığı ve kırılabilirliğine kıyasla taşıma kolaylığı açısından önemli bir özelliktir. Türk darbukasının akort anahtarının kasağın dışında olması da göze çarpan özelliklerden biridir çünkü bu özellik Arap darbukasında bulunmaz.⁸ Ayrıca, darbuka (daha çok plastik derili olanları) dünya müzik çevrelerinde vurmali çalgı icracıları örn. Fransız *Léoparleur* grubunun davulcusu tarafından bagetlerle (çubuk) vurularak da çalınmaktadır. Bazen içinde zillerin de olduğu çalgıya bir elin parmaklarla vururken diğer elin ince bir çubukla vurması Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan ve Mısır’da ortak olarak kullanılan bir tekniktir. Kadeh şeklindeki davulların kullanıldığı birçok ülkenin Romanları bu tekniği kullanır. Bu çalış biçimine halen Tekirdağ bölgesinde yaygın olarak rastlamak mümkündür.⁹

⁸ Bkz. <http://www.arabinstruments.com/112730/Darbuka-Articles>.

⁹ Ayrıca Cezayirli yönetmen Tony Gatlif’in 1993 yapımı *Latcho Drom* belgeselinde; Mısır’da da rebap ve ziller eşliğindeki halk eğlencelerinde toprak darbukanın çubukla çalındığı da belgelenmiştir.

2. TOPRAK DARBUKA YAPIMI

Dünyaca ünlü müzik arkeologlarından Werner Bachmann, “Anadolu dünya müziğinin kökeninde önemli bir merkezdir; ancak müzik tarihlerine bakıldığında Anadolu’nun yerini bulamazsınız” demiştir. Arap denizine dökülen İndus Nehri’ni merkez alarak, Pakistan’ın güneydoğu, doğu ve kuzeydoğu kesimi ile Afganistan’ın doğu kesiti ve Harappa’ya kadar Hindistan’ın batı kesimini kuzeyden güneye kapsayan bölge İndus vadisidir. Bachmann bu bölge ve Pakistan’dan Ege Denizi’ne kadar tüm antik Yakın Doğu’da toprak darbukaların görüldüğü ikonografik belgeler ile darbukaları gösteren üçüncü ve dördüncü bin yıllara ait yirmiden fazla sert *terracotta* (pişmiş kil) ve rölyef (kabartma heykel) figür tespit ettiğini belirtmiştir. Bu figürlerin gösterdiğine göre darbuka derisinin 15 ile 35 cm. çapında olması gerektiğini gözlemlemiştir. Bachmann, arkeologlar tarafından sehpa, huni, boru, tabak v.b. şekilde tanımlanan seramik eserlerin ne amaçla kullanıldığını belirlemenin zorluğundan bahseder. Bu örneklerin tekrar incelenerek borunun üst kısmındaki deri izlerinden ve/veya kenarları deri tarafından korunarak aşınmamışsa darbuka olup olmadıklarının kontrol edilmesini salık vererek, Yakın Doğu darbukalarıyla, Orta Avrupa Neolitik toprak darbukaları arasında açık benzerlikler olduğunu belirtir.

Darbukanın ortada daralan boru şeklindeki gövdesi pişirilmiş topraktır. Daha geniş olan üst bölümü yapıştırılmak ve/veya bir iple örülmek suretiyle deri ile kapatılır. Neolitik ve Erken Bronz çağlarında bu tip davulların kullanımıyla ilgili ikonografik (heykel tasvirleri şeklinde) deliller vardır.¹⁰ Tarih öncesi devre ait pişirilmiş toprak darbukalar silindirik ve kadeh şeklinde olabiliyordu. İstisnai durumlar dışında darbukanın bir ucu açıktır. Derinin bir iple bağlandığı durumlarda darbuka derisinin üzerinde ip geçen delikler vardır. Picken’in da belirttiği gibi, Türkiye’de, özellikle Suriye sınırına yakın olmak üzere Anadolu’nun hemen her yerinde yerel zanaatkarlar tarafından çömlekçilik yapılmakta olup, toprak darbuka yapımı özellikle Avanos’ta göze çarpmaktadır. Bugün Avanos’un en ünlü (toprak darbuka yapan) çömlek ustası Mehmet Körükçü’dür. Çömlekçiliğinin yanı sıra on yılı aşkın bir süredir de darbuka yapan Mehmet Usta için, toprağın fırında bazen çekme (küçülme) payı olduğundan çalgının ölçüsü, boyu ve ağırlığı gibi ayrıntılar çok önemlidir çünkü çalgıyı çalarken, kucakta dengede durması tamamen buna bağlıdır.¹¹ Mehmet usta, şekil 3’te görüldüğü gibi, dengesi

¹⁰ Werner Bachmann’ın yayınlanmamış *Music Archeology of Anatolian Prehistory* çalışmasından.

¹¹ Bkz. Kanal B arşivi - *Ellerin Türküsü programı*.

iyi ayarlanmış sırsız fonksiyonel çömlek formlu ve özellikle darbuka gibi vürmalı çalgıların temel yapımında uzmanlaşmıştır. “Darbuka genellikle sırsız bir toprak gövdenin ağız bölümüne işkembe v.b. deriler yapıştırılarak elde edilir. Günümüzde plastik zarlar da kullanılıyor. Zamanla bu çömlek gövde sırlanmış, süslenmişse de sırsız gövdelerin daha iyi ses verdiği kabul edilir.” (Özalp, 2000: 161)

Şekil 3. Toprak darbuka fırına girmeden önce

Toprak darbuka yapımı için öncelikle doğadan elde edilecek kile ihtiyaç vardır. Mehmet ustanın kullandığı toprak Avanos yöresi Alibey mevkiinde, tuğla yapımında da kullanılan kırmızı Kızılöz toprağıdır.¹² Çıkarılan çamurun içerisine bu topraktan %10-15 katılır. Suya koyunca dağılan bu toprak, silindirden geçirilince de çamur halini alır. Elde edilen kil eleme ve yıkama gibi teknik işlemlerden geçirilerek, kireçtaşı v.b. yabancı maddelerden arındırılır. İşlenebilecek kıvama gelen kil, çömlekçi tornasında şekillendirilir. Şekillendirme aşamasında önce darbukanın baş kısmı çanak şeklinde sonra da kuyruk kısmı silindir bir boru şeklinde tornada çekilir. Bu iki parça balçıkla birleştirilerek rötuşlanır ve doğal ortamda kurumaya bırakılırken süsleme yapılacaksa, fırına girmeden önce kazıma tekniği ile süsleme yapılır ve oda sıcaklığında iç nemini atana kadar kurumaya bırakılır. Daha sonra çömlekçi fırınında düşük derecede pişirilir (eski çağlarda açık alanda ve zor şartlarda ot, çalı çırpı ve odunla beslenen ateş üzerinde pişirilmiştir). Darbukalar önce, fırının iç ısısı

¹² Toprak darbukanın yapım aşamalarını içeren bilgiler Kapadokya’da yapılan alan araştırması verilerinden derlenmiştir.

toprağın olgunlaşması için gerekli olan sıcaklığa ulaşana dek pişirilir ve fırın oda sıcaklığına inene kadar fırında bekletilir. 750-800 derecelik düşük derecede pişen darbukalar, doğal pest tonları verir. 900 ve üzeri yüksek derecelerde pişmesi halinde, sertleşmeden dolayı daha tiz ve doğallığını kaybeden metalik tınlamalar meydana gelir. Fırından çıktıktan sonraki aşamada bir sonraki bölümde detaylı olarak anlatılacak olan deri çekme işlemine geçilir. Genellikle küçük boy darbukalarda keçi, büyük boy darbukalarda daha sıkı ve etli olan sığır derisi kullanılır. Birkaç dakika suda bekletilerek ıslatılan deri, sudan çıkarılıp belki bir havlu yardımı ile deri tarafından emilen suyun nemi alınarak birkaç dakika daha bekletilir. Kasnağa sürülen yapıştırıcı ile darbukanın üzerine gerilip, yanlardan sağlam iplerle çapraz bağlama tekniği kullanılarak sıkıştırılıp, sabitlenir. Gölge bir yerde kurumaya bırakılarak, hızlı bir şekilde kuruyup çatlamaması için üzerine nemli bir sünger konulabilir. Geleneksel çömlekçi fırınında, cehennemlik denen en alt bölmeye doldurulan odunların yakılmasıyla elde edilen ısı sayesinde yapılan pişirme yönteminde istenilen ısıya 10-12 saatte ulaşıldığından, ısı kontrolünü sağlamadaki zorluklar ve uzun zaman alan üretimler dışında, bugün doğalgaz ve elektrik enerjisi kullanılan fırınlar da kullanılmaktadır.

Toprak darbuka el yapımı bir çalgı olduğundan toprağın derisine, ustasından pişirilme şartlarına, tasarımından üzerindeki (Mısır'da çoğunlukla sedef) işlemelerine kadar bütün etkenler iyi bir darbuka için tek tek önemlidir. Bütün bu süreçler darbukadan geniş ton aralığı ve tını elde etmek için titizlik ve ustalıkla gerçekleştirilmelidir. Mısır'ın en yaygın toprak darbuka yapımcılarından Hasan Abdulmecid, Nasser Loutfy ve 1990'lı yıllardan beri Türkiye'de Avanoslu Mehmet (Körükçü) usta ile birlikte toprak darbuka yapan Emin Bolat gibi isimlerin elinden çıkan darbukaların, darbuka yapımına uygun toprakları da yerinden temin edilir ve önceden belirlenen darbuka ölçüleri esas alınarak tasarlanır. Toprağın pişirilmesi darbukanın zengin tonlara sahip olmasındaki en önemli süreçtir. Fırına konan darbuka sayısının artması, ısının homojen biçimde dağılmasını olumsuz etkileyeceğinden bu durum optimum bir standardın yakalanmasını engeller. Bu yüzden, iki yüz darbukanın sığabileceği fırınlara en fazla yetmiş darbuka yerleştirerek hatasız bir ses kalitesi yakalanmaya çalışılır.¹³

¹³ Bkz. <http://www.misirli-ahmet.com/enstrumanlar.asp>.

2.1. Toprak Darbukaya Deri Çekme

Çamurdan toprak darbukaya dönüşümünün sonrasında sıra darbukaya deri çekmeye gelir. Çekilen derilerin serüveni ise şu şekildedir: Mısır'dan gelen (ve kimyevi madde içermeyen) oğlak derisinin etrafına bir terzi tarafından dikilmiş (tercihen esnemeyecek keten gibi) bir kumaşın içinden, deriyi darbukaya iyice gerebilmek için ip geçirilerek bağlanır. Darbukanın boğazına da ince bir halat bağlanır. Diğer yanda, deriyi darbukaya yapıştırmak üzere kullanılacak olan boncuk tutkalı (sertken boncuk boncuk olması dolayısıyla bu adı alır), kaynayan sıcak su içinde eritilerek akışkan bir kıvama getirilir. Derinin etrafındaki kumaşa germe işlemini gerçekleştirecek ipi geçirebilmek için, yaklaşık bir parmak aralığında olan aşağı yukarı 15-20 kadar delik açılır. Yırtılma ihtimali göz önünde bulundurularak, delmeden geçirme seçeneği tercih edilmemektedir. Kumaşı delinen deri -rahat çekilebilmesi için- soğuk su dolu bir kabın içerisinde 2-3 dakika kadar yumuşamaya bırakılır. Darbukanın deriyle bütünleşecek olan kasnak kısmına (klavye de denmektedir) bir fırça yardımıyla önce sıcak su, sonra tutkal ve ardından tutkal hemen kurumasin ve deri çekilebilsin diye, tekrar sıcak su ve ince bir kat tutkal daha sürülür. Bu esnada tutkalın çok kalın sürülmemesine dikkat edilmektedir. Soğuk su dolu bir kap içinde 2-3 dakika bekletilip yumuşayan deri, suyu sıkılarak, süzülüp tutkallanmış kasnağın üzerine paralel olarak yerleştirilir. İlk olarak derinin etrafındaki kumaşın içinden geçirilmiş olan ip birkaç kez düğümlenerek, artan ip kesilir. Darbukanın boğazındaki ince halata bağlanan ip çuvaldızdan geçirilerek, sırayla önce üstteki derinin etrafındaki kumaşın deliklerinden, sonra alt boğazdaki ince halattan başlayarak bir tam tur geçirilir. Daha sonra ipler arasındaki boşluklar ilk aşamada yavaşça, ikinci aşamada biraz daha asılarak gerginleştirilir çünkü ani çekildiğinde eğer dikiş de hatalıysa, kumaş derinin yapıştığı yerden yırtılabileceğinden işlem dikkatle sürdürülür ve böylece deri gerilmeye başlar. Üçüncü ve son aşamada aynı işlem, eller kaymasın ve ipler tarafından kesilmesin diye eldiven yardımıyla gerçekleştirilir. Bu sıkılaştırma işlemi, derileri ince olduğundan ve daha çok tiz ses alınan solo ve sumbatı darbukalarda yapılır. Derisi daha kalın (oğlak dışında keçi, at, antilop ve deve de olabilir), boyutu daha büyük ve tınısı daha derin olan deholoda bu kadar sıkılmasa da olur. Genellikle tatlı su balıklarından elde edilen balık derisi, solo darbukada uygulanmakta, diğerleri ise ileride açıklanacak olan orta ve büyük boyutlarda kullanılmaktadır. Çünkü balık derisinin yüzeyinde kıl gözeneği olmadığından

rezonansı yüksek, güçlü ve net bir ses vermektedir. Estetik açıdan da deliklerin orantısına ve iplerin düzgünlüğüne de dikkat edilir.

Şekil 4. Deri germede son aşama

Germe işlemi sonlandığında isteğe bağlı olarak estetik bir görüntü yakalamak için arda kalan ipler yatay olarak farklı şekillerde bir tur etraflıca dolandırılabilir. İpi ortalayana kadar yapılan bu işlem estetik bir görünüm sağladığı gibi deriyi de biraz daha gerer ve son kez düğümlenir. Ardından, kalan fazla ipler sarkmaması için yakılarak yapıştırılır. İyice gerilmiş olan deri bir yere asılarak hiç ellenmeden iki gün kadar kurumaya bırakılır, kurudukça adeta kemikleşir ve sonunda cam gibi netleşir. Yaklaşık iki günün sonunda tamamen kuruyan tutkaldan sonra deri etrafındaki kumaş ve ipler artık tamamen estetik bir önem taşır hale gelmiştir. Derinin ömrü bulunduğu ortamın ısısı ve kullanıma da bağlı olarak altı ay ile akort aparatıyla bir seneye kadar çıkabilmektedir. En elverişli ortam olan nemsiz ve kuru bir havada ışığa gerek kalmaz.¹⁴

¹⁴ Toprak darbukaya deri çekme ile ilgili bilgiler, darbuka icracısı Mısırlı Ahmet'in en küçük kardeşi Çağdaş Yıldırım'ın İstanbul'daki Galata Ritimhanesi'nde solo darbuka derisi yenilerken edinilen alan notlarından derlenmiştir.

3. TOPRAK DARBUKA BOYUTLARI VE ÖLÇÜLERİ

Toprak darbuka familyası küçükten büyüğe “solo”, “sumbati” ve “dehollo” olmak üzere şekil 5’te görüldüğü gibi üç ayrı boydan oluşmaktadır.

Şekil 5. Üç boy toprak darbuka (Mısır)

Günümüzde kişilere özel boyutlar çalışılsa da standart ölçüler aşağı yukarı belirlenmiştir. Bunların en küçüğü olan solo toprak darbukanın kuyruk ve boğazdan oluşan boyu 44-45 cm. çember çapı 29-30 cm. ve deri çapı 22-23 cm.dir. Orta boy bas darbuka olan sumbatının boyu 52-53 cm. çember çapı 35 cm. ve deri çapı 24-26 cm.dir. Büyük boy bas darbuka dehollonun ise boyu 57-58 cm. çember çapı 38-40 cm. ve deri çapı 27-29 cm.dir.¹⁵ Şekil 6’da görülen çizelgede, üç boy toprak darbuka ölçüleri cm. değerleri üzerinden sıralanmıştır.

Şekil 6. Üç boy toprak darbuka ölçüleri

	Solo	Sumbati	Dehollo
Boyu	44-45	52-53	57-58
Çember çapı	29-30	35	38-40
Deri çapı	22-23	24-26	27-29

¹⁵ İnç ölçüsü olarak; genelde darbukaların boyu 12 ile 18 inç, çapı ise 8 ile 14 inç arasında olmaktadır.

Toprak darbukalar dört elementin bileşiminden meydana gelir: Toprak, su, hava ve ateş. Toprak suyla karılır, şekil verildikten sonra havada kurutulup ateşte pişirilir. Deri olarak oğlak v.b. doğal hayvan derileri kullanılmaktadır ve derisi, bir önceki bölümde ayrıntılı olarak açıklandığı üzere, bir ipliğin düzenli aralıklarla zarın kenarına geçirilmesiyle sıkıca bağlanır. Nemli havalarda darbukanın derisi kendisini saldığından daha pest tonlar, kuru havalarda ise, kendisini toparlayan deri daha tiz tonlar verir. Toprak darbukanın akordu, bakır ve döküm darbukaların vidalarla¹⁶ akort edilmesinden farklı olarak, derisinin bir ipin düzenli aralıklarla kasnak kenarlarına geçirilerek sıkıca bağlanması ve güneş ya da başka bir ısı kaynağıyla gerilmesi ile yapılır. Kullanılan derinin nemli havadan ve sıcaklık farkından etkilenmesi dolayısıyla bozulan akordu, günümüzde Mısırlı toprak darbuka yapımcıları tarafından geliştirilen aparatlarla çözülmüştür. Bu aparatlar şekil 7’de görüldüğü gibi darbukanın içine monte edilen üçlü sacayağı, sacayağının üst kısmında bulunan duy ve fişli kablodan oluşmaktadır. Duya takılan ampulün yakılmasıyla ampul, darbukanın içini ve derisini ısıtıp, gererek nemin giderilmesini sağlar. Darbukanın içine yerleştirilen bu ışıkla ki derinin erimemesi için maksimum 45 watt ampul önerilir, deri ampülü kısıp açan bir düğmeyle ayarlanıp gerilerek sesi tizleştirilebildiği gibi, deriyi ıslatarak da sesin pestleşmesi sağlanabilir.

Toprak darbukanın topraktan yapılmış olması ve derisinin doğal olması sesinin de daha doğal tınlamasını sağlamaktadır. Ayrıca derisi dışında toprak kısmının da ton almak için kullanılabilir olması zengin bir anlatım sunmaya elverişli geniş bir ton aralığı da sağlamaktadır.

¹⁶ Vidalı darbukalarda; kenarlardaki vida sayısı boyutuyla ilgili fikir verebilir. Küçük boylar yaklaşık olarak dört, orta boylar altı ve büyük boylar sekiz vida aralığındadır.

Şekil 7. Akort aparatı

4. SONUÇ

Bu makale ile toprak darbuka çalgısından yola çıkılarak, özellikle sosyoloji ve antropoloji araştırma yöntemlerinin etnomüzikoloji çalışmalarıyla bütünleştirilmesi ve farklı disiplinlerin işbirliği ile yeni çalışma alanlarının araştırma sahasına dâhil olması hedeflenmiştir. Çalışmanın birbirine eklemlenmiş yöntemlerinin birleştirici unsurlarının özü araştırma kapsamında temel alınmış, tüm bulgular bu bağlamda değerlendirildiğinde araştırmanın kuramsal temeli ortaya çıkmıştır. Ödünç alınan araştırma yöntemlerinin sosyoloji ve antropoloji temelli ve yapılan çalışmanın da müzikoloji alanında olması dolayısıyla, uygulamada ortaya çıkabilen bazı farklılıklar doğal olarak alana göre uygulanmıştır.

Kronolojik bir genel bakışla darbuka tarihçesi ortaya konulmaya ve bu çalgının evrimi ile birlikte tarihi çok eski zamanlara uzanan vurmali çalgılarda özellikle darbuka çalgısı özelindeki kaynak ihtiyacına katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Çünkü klasik Türk müziği geleneğinin hala egemen olduğu bu çalgının müzik dünyası içerisinde bir tarih bilincinin gelişmemiş olduğu bir gerçektir. Söz konusu bilgiler arasındaki ilişkilerin doğruluğu hususunda bir mantık oluşturma çabası ile çalgının dokunduğu coğrafi alanın çok geniş olması sebebiyle de tarihsel sürecin hiçbir zaman tam olarak yazıya aktarılamamış olduğu

tespit edildiğinden, bu çalışmayla birlikte darbuka çalgısına dair tüm önyargılara açıklık getirilebilmesi ve el değmemiş, eksik kalmış sahalara çıkılabilmesi hedeflenmiştir.

Özetle bu çalışma; Türk ve dünya müziklerinin tarihsel sürecinde önemli bir rolü olmasına rağmen, darbuka çalgısının ve icracılarının birçok sebeple göz ardı edilmesi, neredeyse yok denecek kadar az çalışılmış ve akademik anlamda da derin bir araştırma yapılmamış olması sebebiyle, müzikoloji ve ilişkide olduğu diğer tüm disiplinlere katkı sağlayabilmek ve beraberinde getireceği birçok konuyu tartışmaya açması bakımından yapılmıştır.

Sonuç olarak; darbuka çalgısının kimliği şekillenirken çeşitli coğrafi bölgelerde, farklı ya da benzer isimlerle ve değişik şekillerde yapıp icra edilmesine rağmen, dünyada hiçbir akademik müzik okulunda yerini alamadığı, kürsüsünü bulamadığı ve akademik eğitim verecek kaynak kişilere sahip olamadığı tespit edilmiştir. Çalışma süresince tüm bu bilgilerin ışığında, müzikle paralel belirleyici dinamiklerden de faydalanılarak, müzikoloji çalışmalarında darbuka çalgısına dair konuların akademik anlamda kendine yeni bir alan yaratması bakımından referans alınabilecek bir kaynak oluşturulmuştur.

KAYNAKÇA

- BACHMANN, W. (1998), Music Archaeology of Anatolian Prehistory - Sound-generating instruments from Anatolia made of clay - drum, rattle and analogies from Europe.
- ÇELEBİ, E. (2006), Seyahatname. YKY, İstanbul.
- DİNÇOL, B. (1999), Eski Ön Asya ve Mısır'da Müzik. İstanbul: Ege Yay.
- FARMER, H. G. (1999), Onyedinci Yüzyılda Türk Çalgıları. Çev: Dr. M. İlhami Gökçen. T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- HALL, B. (2006), From Mud to Music. The American Ceramic Society.
- KARAOL, E. (2011), Mısırlı Ahmet: toprak darbuka tekniği ve icra analizi, İTÜ TMDK Müzikoloji ve Müzik Teorisi Doktora Tezi.
- ÖZALP, N. (2000), Türk Musikisi Tarihi, I. Cilt. İstanbul: MEB Yay.
- PICKEN, L. E. R. (1975), Folk Musical Instruments of Turkey. Oxford Uni. Press, London.
- THOMAS, K. (2009), Dumbek Dance - Rhythms and Variations of the Middle East. Kenzongs Music Pub.